

Programy Atlantického environmentálneho strediska v strednej Európe

B. A. Mitchell, Jessica L. Brown: Atlantic Center for Environmental Programs in Central Europe. Život. Prostr., Vol. 29, No. 4, 198-202, 1995.

The Quebec-Labrador Foundation's Atlantic Center for the Environment, a U.S./Canadian NGO, has conducted environmental programs with counterpart organizations in Central Europe since early 1989. These programs focus on promoting "stewardship", adaptive participatory approaches to land use and natural resource management. Working primarily in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia, the Atlantic Center offers four main types of programs - Workshops, Technical Assistance, Stewardship Exchanges in Central Europe, and Fellowships in northeastern North America. All have been or will be offered in Slovakia in the period 1994-1995. These projects are structured to achieve a multiplier effect with objectives to build leadership and strengthen institutions, help rural communities address conservation/development conflicts, advance conservation through mutual exchange among peers, promote citizen participation in environmental problem - solving, encourage citizen diplomacy, and foster long-term cooperative linkages among environmental NGOs.

The Quebec Labrador Foundation (QLF) je súkromná nezárobková, dobročinná organizácia, registrovaná v USA a Kanade. Jej poslaním je zlepšovať kvalitu života a životného prostredia ľudí vo vidieckych oblastiach východnej Kanady a severnej časti USA (New England). Programy, zamerané na ochranu a riadenie prírodných zdrojov prostredníctvom environmentálnej výchovy, výskumu voľne žijúcej fauny a flóry, manažmentu biotopov a medzinárodných výmen, zabezpečuje v rámci QLF stredisko Atlantic Center for the Environment (ACE).

Už takmer tridsať rokov ACE podporuje zvyšovanie autonómnosti v riadení a ochrane prírodných a kultúrnych zdrojov vidieckych spoločenstiev v atlantickej oblasti. Od osemdesiatych rokov rozvíja aj medzinárodné programy a r. 1989 zahrnuje do svojich aktivít i strednú a východnú Európu. Základom medzinárodných programov je názor, že skúsenosti, ktoré nadobudlo ACE v oblasti svojho pôvodného pôsobenia (New England a východná Kanada), môžu byť prospešné aj iným vidieckym oblastiam sveta. V súčasnosti sa medzinárodný program ACE sústreďuje na koncepciu starostlivosti o prírodné zdroje.

Filozofia Stewardship

Fyziotaktické správcovstvo (land stewardship) ako filozofia starostlivosti o prírodné zdroje je v Severnej Amerike veľmi módnou, ale tento termín má mnoho odlišných významov. Striktne definované znamená interdisciplinárny prístup k ochrane, zahrňujúci výchovu, rozvíjanie práce s verejnosťou a technické aspekty tradičného využívania krajiny. V najširšom slova zmysle však správcovstvo znamená združenie tých jednotlivcov, ktorí dobrovoľne udržiavajú svoju krajinu, v súlade so zásadami vyplývajúcimi z ich vlastného zmyslu pre zodpovednosť.

Fyziotaktické správcovstvo chápe krajinu v širších súvislostiach, venuje sa potrebám ochrany, ktoré sa však nemôžu oddeľovať od existencie človeka a ľudských vzťahov a podnecuje osobnú zodpovednosť za primeraný a správny manažment prírodných zdrojov. Fyziotaktické správcovstvo je prispôsobivé, buduje na tradičných spôsoboch manažmentu pre uspokojenie meniacich sa potrieb. Takýto prístup vychádza z dlhodobej skúsenosti ACE s prácou s vidieckymi komunitami a čerπά z kvality

tematických programov v ochrane krajiny, riek a pobrežných zdrojov. Je založený na úsilí posilňovať miestne inštitúcie a rozhodovanie na miestnej úrovni, podporovať účasť občanov na rozhodovaní a riešení ochranných a rozvojových problémov vidieckych oblastí a priviesť za rokovací stôl predstaviteľov rozličných záujmov.

Koncepcia fyziotaktického správcovstva môže byť nástrojom rozšírenia praktík ochrany prírody za hranice chránených území. Spolupracou s užívateľmi prírodných zdrojov, vlastníkmi pôdy a obcami by sa zabezpečil primeraný manažment prírodných území. Tento prístup môže určiť kompatibilné ciele ochrany biologickej diverzity, ekonomického rozvoja vidieka a udržania tradičných vzťahov k pôde. [Paralelne s aktivitami ACE v strednej Európe bežia viacero projektov v karibskej a latinskoamerickej oblasti. V krajinách Stredného Východu sa snaží pomocou občianskej diplomacie podporiť miestne skupiny, ktoré rozotvárajú správčovskú etiku medzi ľuďmi v ich regiónoch. Hoci sú projekty ACE v každom regióne iné, tieto aktivity budú na sebe stavať. Nepriamo tým, že umožnia zhromaždiť informácie o spoločných výzvach a stratégiách, priamo spojeniami, ktoré vzniknú medzi Východom a Juhom.]

Prácu ACE v strednej Európe charakterizujú nasledujúce zásady:

- Inštitucionálne posilňovanie mimovládnych organizácií a miestnych skupín, ako aj posilnenie pozície ochranných a komunálnych vodcov.
- Partnerstvo s miestnymi skupinami a hľadanie možností posilnenia trvalých inštitucionálnych väzieb medzi organizáciami ACE a podobnými v strednej Európe.
- Sústredenie aktivít na konkrétne bioregióny v jednotlivých cieľových oblastiach sveta. (Takýto postup, známy z Atlantického bioregiónu, umožňuje rozvinúť cezhraničnú spoluprácu.)
- Rozpracovanie stratégie účasti občanov na riešení konfliktov ochrany prírody a rozvoja územia a na formovaní dlhodobej predstavy o rozvoji obce.
- Rozvinutie prierezových prístupov k riešeniu problémov (semináre, prípadové štúdie, výmeny programov a expertov) ako fórum pre stretnutie rôznorodých záujmov a ich reprezentantov.

História programov ACE v strednej a východnej Európe

Prvý výmenný program v oblasti environmentálnej výchovy pre mladých pracovníkov z Maďarska a USA zorganizovalo Stredisko ACE v strednej a východnej Európe r. 1989. [Tento program začal v spolupráci budapeštianskeho Nezávislého ekologického Centra a západoeurópskych partnerov (Scottish Environmental Education Council) a každoročne pokračuje. V r. 1993 sa uskutočnil v spolupráci so Stromom života na Slovensku.] V r. 1992 Stredisko zorganizovalo: štipendijný program v USA pre siedmich špecialistov ochrany prírody z Maďarska, Poľska, Česka a Slo-

venska, seminár o ochrane riek v Budapešti a sériu technických konzultácií pre mimovládne organizácie (NGOs) v Maďarsku. R. 1993 sa štipendijný program zopakoval, r. 1994 ACE umožnilo šesťtyždňový študijný pobyt v USA deviatim ochrancom prírody (z ČR, SR, Maďarska, Poľska, Ukrajiny), zameraný na starostlivosť o krajinu a ochranu riek. V tom istom roku Stredisko ACE spoluorganizovalo na Slovensku seminár o ochrane riek a na Morave v oblasti Pálavy rozbehlo pilotný projekt. Uskutočnili sa stretnutia s mimovládnyimi i s regionálnymi štátnymi organizáciami. [Prácu Strediska ACE v strednej a východnej Európe finančne podporuje Rockefeller Brother Fund, German Marshall Fund of the United States, The Trust for Mutual Understanding, The Environmental Partnership for Central Europe (EPCE) a United States Information Agency.]

R. 1993 sa ACE podujalo urobiť rozsiahlu štúdiu týkajúcu sa starostlivosti o krajinu v strednej Európe, ktorá mala kľúčový význam pre zostavenie nasledujúceho projektu. Autori článku strávili 7 mesiacov v Poľsku, Maďarsku, bývalej NDR, ČR a SR. Viedli rozhovory na národnej, regionálnej i lokálnej úrovni s predstaviteľmi mimovládnych organizácií, ktoré pracujú v oblasti ochrany prírody, starostlivosti o krajinu a rozvoji vidieckych komunít. Podielali sa tiež na príprave seminárov na túto tému. Výsledkom projektu bolo sústredenie informácií o súčasných trendoch v starostlivosti o krajinu v strednej Európe a posúdenie záujmov a potrieb lokálnych organizácií pracujúcich v tejto oblasti. Podarilo sa pritom rozšíriť sieť ACE a rozvinúť nové vzťahy so stredoeurópskymi organizáciami. Projekt umožnil zamyslieť sa nad dlhodobými zámermi medzinárodného programu ACE a jednoznačnejšie určiť jeho niku v stredo- a východoeurópskych podmienkach. Výsledky tohto projektu zároveň ovplyvnia prácu ACE v ostatných cieľových regiónoch.

Výzvy vo vzťahu k vidieckym komunitám

Správny manažment prírodných zdrojov (zahrňujúcich lesy, poľnohospodársku pôdu, rieky, jazerá, flóru a faunu) je mimoriadne dôležitý práve vo vidieckych oblastiach, lebo miestne hospodárstvo i kvalita života sú tu úzko späté so stavom prírodných zdrojov. [Rozšírenie podpory chránených území je jedným zo 4 cieľov formulovaných nedávno IUCN - Appendix I.] V súčasnosti aj medzinárodná ochranná obec pripisuje čoraz väčší význam práci s miestnymi komunitami (ide jednak o spoločenstvo celej obce, ale aj o špecifické záujmové združenia v rámci neho). Predstavitelia komunít a profesionálni environmentalisti, pracujúci na zabezpečení primeraného manažmentu (alebo správcovstva) prírodných zdrojov, musia sa vysporiadať s nasledujúcimi trendmi, ktoré ovplyvňujú vidiecku krajinu strednej Európy [prevzaté z práce Brown, J., Mitchell, B., 1994: Stewardship in Central Europe. Report in publication, QLF/ACE Ipswich, MA. 9.]:

1. Privatizácia a reprivatizácia pôdy. Zmeny vo vlastníckych vzťahoch budú hrať v utváraní stredoeurópskej kra-

jiny veľkú rolu. Tento proces kladie veľkú zodpovednosť na lokálne a regionálne úrady.

2. *Zmena postojov verejnosti k plánovaniu využitia krajiny.* Prechod od socializmu k trhovému hospodárstvu priniesol zmenu v postojoch verejnosti k plánovaniu využitia krajiny, ktoré sú zrejme v rastúcom odpore k obmedzovaniu zo strany štátu a v široko poňatej interpretácii súkromných vlastníckych práv. Je to reakcia Stredoeurópanov na centrálné plánovanie, typické pre predchádzajúce režimy, ako aj úsilie domôcť sa vlastníckych práv a zodpovednosti za súkromné vlastníctvo pôdy.

3. *Zmeny v spôsobe života na vidieku.* V súčasnosti na vidieku rýchlo rastie nezamestnanosť následkom úpadku životaneschopných priemyselných aktivít v podmienkach trhovej ekonomiky i transformácie veľkopoľne hospodáriacich poľnohospodárskych podnikov. Obyvateľov vidieka tvrdo postihla inflácia a zánik štátnych dotácií dopravy a bytovej výstavby, čo vyústilo do narastajúcej migrácie za pracovnými príležitosťami.

4. *Zmeny vo fungovaní poľnohospodárstva.* Hoci sa v jednotlivých štátoch začínajú rozpracúvať programy udržania a oživenia tradičných poľnohospodárskych metód na vidieku, narážajú na množstvo prekážok. Najčastejšie je to zmenšenie objemu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu na stimuláciu a dotáciu, ako aj demografické, kultúrne a psychologické prekážky (napr. starnutie vidieckej populácie, v mnohých prípadoch porušená väzba na pôdu, nedostatok návykov a skúseností s vedením súkromného gazdovstva a váhavosť pri investovaní do hospodárenia v neistých podmienkach).

5. *Narastajúci rozvojový tlak.* S decentralizáciou súvisí plánovacia zodpovednosť miestnych a regionálnych úradov. Pri vyvažovaní hospodárskeho rozvoja s ochranou prostredia musia čeliť novým problémom. Prísľub pracovných miest a daňových ziskov, vyplývajúcich z rozvojového programu môže byť pre miestne samosprávy v oblastiach s veľkou nezamestnanosťou príťažlivejší, než starosť o environmentálne dôsledky takéhoto rozvoja.

6. *Ochrana prírody a meniace sa politické a ekonomické priority.* Počas krátkeho historického obdobia (približne r. 1989 -1992) bola v popredí národných programov stredoeurópskych krajín starostlivosť o environmentálne problémy (ochranu prírody, kvalitu životného prostredia). V súčasnosti poklesla výrazne nižšie, v dôsledku ťaživých starostí s hospodárskym rozvojom, zamestnanosťou, zdravotníctvom a bezpečnosťou.

Paleta programov ACE

ACE pracuje so štyrmi typmi projektov, ktoré fungujú ako vzájomne sa posilňujúce prvky programu v európskej oblasti:

- *Semináre (workshops, tvorivé dielne).* Sú to 4-dňové pracovné zasadnutia k jednotlivým témam fyziotaktické-

ho správcovstva, napr. vzťah súkromných vlastníkov k ochrane krajiny a riečnych koridorov. Každý seminár poskytuje príležitosť stretnúť sa 20-30 ochranárom a predstaviteľom komunít zo strednej Európy s niekoľkými odborníkmi na problematiku prírodných zdrojov zo severnej Ameriky. Semináre sa pripravujú a organizujú vždy spoločne s miestnymi organizáciami. Prvé takéto podujatie sa uskutočnilo v Bielych Karpatoch (Brumov-Bylnice) v júni 1994. Partnerskými českými mimovládnyimi organizáciami boli Kosenka a Veronica. Seminár bol mimoriadne úspešný a vyvolal diskusiu o možnostiach privátne organizovaného správcovstva na južnej Morave. Vytvorila sa pracovná skupina, ktorá mala zistiť možnosti založenia organizácie typu *land trust*. Do diskusií zapojili aj miestnych starostov a podnikateľov. Seminár potvrdil presvedčenie zástupcov ACE, že fyziotaktické správcovstvo má v strednej Európe veľký potenciál.

Podobné podujatie by sa malo uskutočniť v októbri t. r. v Poľsku. Miestnou partnerskou organizáciou bude EPCE a NGO Pro Natura.

- *Štipendijné pobyty.* Uvádzajú účastníkov do ochrannárskych problémov a reálií v severovýchodnej časti USA a stimulujú začiatok dialógu s americkými kolegami. Takýto pobyt trvá 4-6 týždňov, počas ktorých sú štipendisti hosťami rozličných pracovísk a organizácií v oblasti štátnej i privátnej ochrany prírody a vidieckeho rozvoja. Štruktúra štipendijných pobytov pozostáva z 5 častí:

I. *Orientácia v problematike:* 2 dni rozhovorov a študovania materiálov v ústredí QLF/ACE v Ipswichi v štáte Massachusetts.

II. *Študijná cesta:* dvojtýždňový putovný pobyt v New England zoznámi účastníkov s problematikou amerických občianskych skupín, vládnych agentúr, mimovládnych organizácií, obchodných i dobročinných spolkov a inštitúcií zaoberajúcich sa environmentálnou výchovou či manažmentom prírodných zdrojov.

III. *Stáž:* je pripravená individuálne podľa profilu a požiadaviek jednotlivých účastníkov. Prebieha týždeň na niektorej z ochrannárskych alebo environmentálnych organizácií na severovýchode USA.

IV. *Prípadová štúdia (case study):* Týždňový projekt sústreďujúci sa na špecifický environmentálny problém konkrétnej vidieckej komunity v New England. Účastníci majú možnosť stretnúť sa a prediskutovať faktografiu so širokou škálou ľudí reprezentujúcich rôzne profesné a záujmové skupiny komunity. Na záver pripraví komentovaný súhrn svojich pozorovaní a odporúčania, ktoré prediskutujú s komunitou na verejnom zhromaždení.

V. *Hlásenie a prezentácia* - trojdňové stretnutie nad záverečnou správou (znova v Ipswichi) zahrňuje hodnotenie celého študijného pobytu a verejné fórum, počas ktorého účastníci predkladajú organizátorom a prípadným hosťom svoje zistenia a výsledky.

Program štipendijných pobytov bol doteraz zameraný prevažne na záujmy ochranárov z mimovládnych organizácií s profesným pozadím. R. 1996 sa plánuje jeho rozšírenie. Pripravuje sa štvortýždňový pobyt v Novom Anglicku pre funkcionárov miestnych a regionálnych samospráv a koordinátorov vidieckych komunít. Tento intenzívny program je zameraný na praktický výcvik a vzrast ich profesionálnosti. Bude demonštrovať ako sa pri prijímaní rozhodnutí v oblasti využívania prírodných zdrojov v Novom Anglicku uplatňuje mienka verejnosti a zahrnie aj tréning v problematike inštitucionálneho manažmentu, v práci so súkromnými vlastníkmi pôdy a vo vyjednávaní. Bude sa orientovať na riešenie praktických problémov a poskytne účastníkom prehľad o spolupráci rôznych sektorov (verejných agentúr, neziskových organizácií, súkromných podnikateľov) na riešení environmentálnych problémov.

Ďalšou novinkou v rozšírenom programe ACE bude študijná cesta malej delegácie vidieckych komunít zo severného Nového Anglicka do ČR a SR s perspektívou vytvorenia "dvojčiek" viacerých dedín a mestečiek, ktoré budú spolupracovať na riešení podobných problémov. Na rozdiel od spomenutých výmen a seminárov v oblasti fyziotaktického správčovstva, pre ktoré chce ACE postupne získať profesionálov - špecialistov na konkrétne problémy ochrany prírody, v tomto programe chce umožniť reprezentantom amerických komunít (starostom, primátorom, členom zastupiteľstiev, plánovačom a environmentálnym manažérom) zoznámiť sa s fungovaním demokracie vo vidieckych oblastiach Slovenskej aj Českej republiky.

● *Technická pomoc*: krátkodobé, jedno- až trojmesačné konzultačné pobyty amerických odborníkov - environmentalistov, ktoré sa uskutočňujú na požiadanie európskych partnerov (bývalých štipendistov, účastníkov seminárov alebo partnerskej organizácie). Vzhľadom na vysokú vzdelanostnú úroveň v strednej Európe nemá charakter špecifickej odbornej pomoci, ide skôr o rady týkajúce sa sociálnej a organizačnej stránky problému. Pobyt amerických odborníkov sú príležitosťou na výmenu myšlienok a informácií medzi rovnocennými kolegami, poskytujú morálnu podporu a hodnotenie dosiahnutého pokroku. V nejednom prípade môže znamenať návšteva medzinárodného experta pre lokálny projekt potvrdenie správnosti jeho cieľov. Od Američanov, ktorí sa takejto pomoci zúčastnia, vyžaduje sa už predbežná znalosť regionálnej problematiky.

Nedávnym príkladom technickej pomoci bolo hodnotenie podmienok na vznik organizácie typu land trust na Morave. Na jeseň sa chystá pomoc pri príprave dohôd o vecných bremenách (easement) v prospech ochrany prírody v Maďarsku. Oba tieto projekty sú vlastne voľným rozpracovaním skúseností dvoch minulých účastníkov štipendijných pobytov.

● *"Burza skúseností z fyziotaktického správčovstva"*: Týždňová návšteva medzinárodného tímu odborníkov na preštudovanie a poradenstvo v ochranárskych versus ekonomických problémoch vytipovaných miestnou komunitou pri jej vzniku. Tento model sa sedem rokov skúšal v iných regiónoch sveta a je preukázateľne vysoko stimulujúci pre dialóg predstaviteľov rozličných miestnych záujmov a uľahčuje účasť verejnosti na riešení problémov.

V strednej Európe sa prvý raz tento model použil v októbri 1994 v pilotnom projekte na Pálave. Išlo o kontrolný plán rozšírenia chránenej krajiny v oblasti a skupina, ktorá problém riešila, pozostávala z deväťčlenného tímu odborníkov (traja z Čiech a Slovenska), 46 miestnych účastníkov a organizátorov (21 reprezentantov miestnych a regionálnych samospráv, vrátane dvoch starostov) a 11 sponzorov. Okrem nich sa zúčastnili pozorovatelia, študenti a novinári. Hostiteľské komunity potvrdili, že stretnutie malo katalytický účinok na rozhodovanie o využívaní prírodných zdrojov a otvorilo diskusiu medzi predstaviteľmi rôznych záujmov.

Tento typ aktivity plánujeme použiť r. 1995-96 pre Kvačiansku dolinu a cezhraničný projekt na príklade Bielých/Bílých Karpát.

* * *

Medzinárodný program ACE má viditeľný prínos v týchto oblastiach:

- **Vytváranie schopnosti viesť a posilňovanie inštitúcií.** Účastníci aktivít a programov ACE konštatujú, že získané skúsenosti prispievajú k ich práci najmä tým, že posilňujú ich sebadôveru, sú konfrontovaní s novými myšlienkami a východiskami, sú pre nich vzpruhou v profesionálnom živote a otvárajú im prístup k medzinárodným sieťam.

- **Pomoc vidieckym komunitám čeliť stretom záujmov ochrany prírody a hospodárskeho rozvoja a formulovať vlastnú predstavu dlhodobého samopodporného rozvoja.** Medzinárodný výcvik v riešení problémov a účasť v prípadových štúdiách pomohli primäť predstaviteľov rôznych záujmov k dlhodobému produktívnemu dialógu o spoločnej budúcnosti.

- **Pomoc v rozvoji ochrany prírody prostredníctvom prenosu myšlienok a výmeny rovnocenných partnerov.** Projekty ACE v oblasti výcviku a technickej pomoci riešia komplikované problémy ochrany, a tak sprostredkujú prenos inovácií a fyziotaktických stratégií.

- **Presadzovanie účasti občanov na riešení environmentálnych problémov.** Nachádzanie nových spôsobov záujmu a zainteresovania miestneho obyvateľstva v každom regióne.

- **Vyzývanie k občianskej diplomacii.** Vyhľadávaním geografickej a etnickej rôznorodosti prispeli súčasné programy ACE k vzájomnému porozumeniu medzi ľuďmi z rozličných oblastí, sociálneho a kultúrneho prostredia.

– **Podpora dlhodobých kooperatívnych väzieb.** Stretnutia odborníkov z oblasti ochrany prírody zo všetkých záujmových regiónov ACE s ich partnermi v Atlantickom regióne, stáže a semináre položili základ spolupráce NGOs.

Všetky prvky stáží a technickej pomoci sú zostavené tak, aby maximalizovali príležitosti na dialóg a vzájomné porozumenie medzi stredoeurópskymi a americkými partnermi v environmentálnej oblasti. Tým, že sa kladie dôraz na prácu s vidieckymi oblasťami, zapájajú sa ľudia

a organizácie, ktoré zvyčajne nemajú prístup k medzinárodnej pomoci a výmene skúseností. Účinnosť reťazovej reakcie sa zabezpečuje oslovením ľudí, ktorí sú, vzhľadom na svoje postavenie v kolektíve alebo inštitúcii, schopní podeliť sa so svojimi skúsenosťami, zručnosťami a profesionálnymi stykmi. Kontinuita a dlhá životnosť projektov predpokladá prepojenie jednotlivých prvkov aktivít ACE, aby sa navzájom posilňovali a chce osloviť komunity a miestne organizácie, ktoré majú záujem na vytváraní dlhodobých väzieb.

JÁN DRDOŠ

Krajinný obraz a jeho hodnotenie

J. Drdoš: Perceived Landscape and Its Evaluation. Život. Prostr., Vol. 29, No. 4, 202–205, 1995.

Perceived landscape presents one of those themes that have not been elaborated in our country up to present. Certainly it follows from the fact that it is the landscape input to landscape planning which operates more with the perception of "objective reality" and its conception than with its "independent" measure. The Environmental Impact Assessment law No. 127/1994, as well as the projects of TSES, revitalization of villages and development of biodiversity ask for the incorporation of perceived landscape evaluation into landscape-ecological projects.

Besides the evaluation of biodiversity, biotopes and potentials the evaluation of perceived landscape is a part of landscape planning in Germany and it comes from a legislative obligation. In planning the utilization of recreation spaces the evaluation of perceived landscape is the primary task because it is appreciated as the the main source of satisfaction of man's needs.

The term perceived landscape essentially means visually perceivable landscape characteristics i. e., that part of the landscape we can perceive by our senses. The landscape scenery, i. e., a landscape section perceived from one or more observation points, is also distinguished. An immediate visual impression from this point is scenic.

The perceived landscape is often identified with the "aesthetics of landscape". Aesthetics mark the processes going on in human senses during perception. The landscape perception is managed by two filters - an objective one (connected with the object of perception) and a subjective one (connected with the subject of perception). There are 3 distinguishable dimensions of perception: orientation, symbolization and identification.